

УДК 398:82.02(477)

Лідія Козар
(Київ)

**НАРОДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(Марко Кропивницький, Мусій Кононенко, Григорій Коваленко,
Іван Коновал, Іван Зозуля, Одарка Романова, Наталя Кобринська)**

Українські письменники залишили помітний слід в історії національної фольклористики кінця ХІХ – початку ХХ ст., збираючи й досліджуючи уснопоетичні зразки та популяризуючи їх у своїй творчості. У цей час українська фольклористика досягла значного злету, посіла гідне місце серед європейських наук, становила якісно новий етап вивчення традиційно-побутової культури українського народу. Поряд з такими титанами й неординарними мислителями, як В. Гнатюк, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, А. Кримський, М. Сумцов, Леся Українка, І. Франко, вагомий внесок в історію української культури, і зокрема фольклористики, зробили такі письменники, як М. Кропивницький, М. Кононенко, І. Коновал, І. Зозуля, О. Романова, Н. Кобринська та ін. У статті висвітлюється місце народної творчості в їхньому житті та діяльності.

Ключові слова: українська фольклористика, українські письменники М. Кропивницький, М. Кононенко, І. Коновал, І. Зозуля, О. Романова, Н. Кобринська.

Украинские писатели оставили заметный след в истории национальной фольклористики конца ХІХ – начала ХХ в., собирая и изучая устнопозэтические образцы и популяризируя их

в своєму творчестві. В это время українська фольклористика достигла значительного під'їма, заняла достойне місце среди європейських наук, стала якісно новим етапом в изученні традиційно-бытової культури українського народу. Рядом с такими титанами и неординарними мислителями, как В. Гнатюк, Б. Гринченко, М. Грушевский, М. Драгоманов, А. Крымский, Н. Сумцов, Леся Українка, И. Франко, значительный вклад в историю украинской культуры сделали такие писатели, как М. Кропивницкий, М. Кононенко, И. Коновал, И. Зозуля, О. Романова, Н. Кобринская и др. Статья освещает место народного искусства в их жизни и деятельности.

Ключевые слова: українська фольклористика, українські письменники М. Кропивницький, М. Кононенко, И. Коновал, И. Зозуля, О. Романова, Н. Кобринская.

The Ukrainian writers left their marks on the history of the late XIXth – early XXth centuries' national folklore by way of collecting and examining the folkloric samples and relaying them in their creative work. At that time the Ukrainian folklore studies advanced to a marked degree, occupied a notable place among the European humanities and were a quite new stage in studying the traditional culture and way of life of Ukrainian people. Along with such titans and uncommon thinkers as V. Hnatiuk, B. Hrinchenko, M. Hrushevskyi, M. Drahomanov, A. Krymskyi, M. Sumtsov, Lesia Ukrainka and I. Franko, a significant contribution to the history of Ukrainian culture, and particularly folklore studies, has also been made by such writers as M. Kropyvnytskyi, M. Kononenko, I. Konoval, I. Zozulia, Odarka Romanova, N. Kobrynska and others. The article highlights the place of folk art in their lives and works.

Keywords: Ukrainian folklore studies, Ukrainian writers M. Kropyvnytskyi, M. Kononenko, I. Konoval, I. Zozulia, Odarka Romanova, N. Kobrynska.

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується загостренням соціальних, національних і політичних проблем, оскільки відсутність державності негативно позначилася як на духовному, так і на соціальному житті українців. Це був час досить інтенсивного росту національної свідомості, поглибленого зацікавлення своєю історією та культурою, активних пошуків суспільного та естетичного ідеалу. «Саме в дев'яностих роках закладалися початки того громадського ренесансу, які принесли свої овочі десятиліттям пізніше», – наголошував Т. Гунчак у праці «Україна: перша половина XX ст.: Нариси політичної історії» (К., 1993, с. 29).

Незважаючи на жорстоку реакцію в час підневільного становища країни, українська фольклористика кінця XIX – початку XX ст. продовжувала свій розвиток завдяки зусиллям наукових і культурних діячів України, окремих ентузіастів з різних соціальних груп українського громадянства, а також громадській активності товариств. Як зазначають дослідники [8; 14; 15], у цей час українська фольклористика досягла значного злету, посіла гідне місце серед європейських наук, становила якісно новий етап вивчення традиційно-побутової культури українського народу.

Поряд з такими титанами й неординарними мислителями, як В. Гнатюк,

Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, А. Кримський, М. Сумцов, Леся Українка, І. Франко, вагомий внесок в історію української культури, і зокрема фольклористики, зробили такі письменники, як М. Кропивницький, М. Кононенко, І. Коновал, О. Романова, Н. Кобринська та ін. Важливе місце у їхньому житті та діяльності займала усна народна творчість.

Кропивницький Марко Лукич [10(22). 05.1840, с. Бежбайраки, тепер – Кропивницьке Новоукраїнського р-ну Кіровоградської обл. – 8(21).04.1910, помер у вагоні поїзда Харківсько-Миколаївської залізниці, похований у Харкові] – український громадський діяч, драматург, актор, режисер, композитор, збирач фольклору, один із основоположників українського професійного театру. Народився в сім'ї збіднілого українського шляхтича. Навчався у Єлисаветградському та Бобринецькому повітових училищах. У Бобринці брав участь у виставах, які організував його дядько Микола. Літературно-мистецьку обдарованість розвинула мати, яка навчала його музиці, прищепила любов до театру. У 1862–1863 роках був вільним слухачем юридичного факультету Київського університету.

Протягом десяти років М. Кропивницький працював на різних канцелярських

посадах у Бобринці та Єлисаветграді, де брав участь в аматорських виставах. На цей період припадають його перші фольклорні записи, які він здійснював разом із О. Кониським. Цікавість до народної творчості не полишала М. Кропивницького впродовж усього життя. Частина його записів опубліковано в збірнику «Из уст народа» (Чернігів, 1901, с. 52–53, 60, 61–62, 72) Б. Грінченка. У рукописних фондах ІЛ зберігаються його записи народних пісень «Ой виydi, серденько...», «Ой крикнула та лебідочка...», «Ой тепер же мені та милії браття...», «Розлилися круті бережечки...».

У 1863 році М. Кропивницький написав перший драматичний твір «Микита Старостенко, або Незчуєшся, як лихо спобіжить» (у 1873 р. переробив під назвою «Дай серцю волю, заведе в неволю»), головною окрасою якого, за словами І. Франка, стали «місцевий український колорит, звичаї, пісні, танці, народні приказки» (т. 27, с. 228–229). У 1871 році М. Кропивницький разом із дружиною О. Вукотич виїхав до Одеси і під впливом О. Кониського та П. Ніщинського вступив до професійного російського народного театру графів Моркових (в основному на українські ролі). У 1871–1881 роках М. Кропивницький працював у російсько-українських провінційних трупах, що принесло йому визнання талановитого актора й режисера.

У 1882 році М. Кропивницький очолив створену в Єлисаветграді першу українську професійну трупу, куди ввійшли всі найкращі сили того часу (М. Заньковецька, М. Садовський, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий, Г. Затиркевич-Карпинська та ін.). Протягом 1882–1900 років зі створеними власними трупами М. Кропивницький виступив у містах України (Харків, Одеса, Миколаїв, Єлисаветград, Херсон, Полтава, Київ, Житомир), у Петербурзі, Москві та інших містах Росії (Курськ, Орел, Воронеж, Твер), у Криму, на Дону, Кубані, Північному Кавказі, на Закавказзі, у Білорусії, Молдавії, Польщі, що стало важливим чинником для пробудження національного почуття в широких колах громадянства. Відомий фольклорист М. Дикарев вважав М. Кропивницького своїм «хрещеним батьком», якому він довіку дякував за своє «духовне відродження». «Скоро побачив я театр

Кропивницького, – казав він, – я відразу почув себе українцем і всю роботу свою з того часу направив виключно на національний шлях» [2, с. 137].

М. Кропивницький працював як режисер, драматург, актор та організатор театрального життя. У його творчій спадщині понад 40 п'єс (включаючи переробки та інсценізації, переклади п'єс В. Шекспіра, російських драматургів), більшість з яких позначені підвищеним інтересом до фольклору та етнографії. І. Франко вбачав у цьому одну з найпривабливіших рис творчості драматурга: «Такої чистої, блискучої всіма блисками поезії і гумору народної мови нам не у многих наших писателів лучиться подібати. Широкою струєю пливе тота мова в драмах Кропивницького, – автор, очевидно, сам знає свій «дар слова» і любується переливами його чудових красок і блисків. Пісні, жарти, приказки і вигадки, мов перли-самоцвіти, сиплються безкінечною многотою» [6, с.217].

Особливості фольклоризму творчості М. Кропивницького («Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж Павук», «По ревізії», «Дві сім'ї», «Зальоти соцького Мусія» тощо) досліджували такі вчені, як П. Рулін, А. Кінько, М. Шубравська, О. Вертій. Фольклорно-етнографічні елементи у творах М. Кропивницького, за словами М. Шубравської, ніколи не мають вигляду зумисних додатків до драматичної дії з метою збагатити чи увіразнити її, а природно постають з тієї соціально-побутової сфери, що потрапила в поле зору художника [19, с. 51].

М. Кропивницький писав також п'єси для дітей за мотивами народних казок («Івасик-Телесик», «По щучому велінню»). Вдавався й до інсценізацій літературних творів: поеми Т. Шевченка «Сліпий» («Невольник») і «Титарівна» («Глум і помста»), повісті Є. Гребінки («Чайковський, або Олексій Попович»), творів М. Гоголя («Вій» і «Пропавша грамота»). Він – автор вокальних дуетів («Де ти бродиш, моя доле» та ін.), романсів («Соловейко» та ін.), пісень («Ревуть-стогнуть гори-хвилі», «На вулиці скрипка грає», «Ой у саду на вишенці», «Удовіцю я любив», «За сонцем хмаронька пливе» та ін.). М. Кропивницький мав широкі зв'язки з артистами, композиторами,

художниками, письменниками. Підтримував дружні стосунки з М. Лисенком, М. Аркасом, П. Ніщинським, Панасом Мирним, А. Тесленком, К. Станіславським, М. Савіною й багатьма іншими діячами української та російської культури. До кінця життя займав активну громадянську позицію, використовуючи будь-які можливості для захисту української культури, як згадує С. Русова, «був наче перший дзвін, що в темряві придушення національної свідомості кликав до пробудження» [5]. Постаті М. Кропивницького присвячували свої праці І. Франко [17], Олена Пчілка [9], С. Єфремов [4], М. Вороний [3], А. Кінько [7], О. Шубравська [19], О. Вертій [1] та ін.

Кононенко Мусій Степанович [псевд. і крипт.: Мусій, Вівторок, Крестьянин М. С. Кононенко, Стодольський О., Школиченко М., М. К., Ш-ко, 22.08(03.09). 1864, с. Турівка, тепер – Згурівського р-ну Київської обл. – 10.06.1922, с. Нові Санжари, тепер – смт Полтавської обл.] – український поет, прозаїк, публіцист, літературний критик, фольклорист, педагог і громадський діяч, родовід вів від запорожця Конона. Батьки його були кріпаками Андрія Марковича (автора «Історії Малоросії»), у будинку якого бували Т. Шевченко, П. Куліш, О. Пушкін, В. Забіла, М. Глинка та ін. Рано осиротів. Родичі віддали хворобливого хлопця на службу до професора Шкляревського в Києві (1880). Навчався самотужки. Захопившись народною творчістю, почав писати вірші в дусі українських народних пісень. У 1883 році було надруковано його першу поему «Нещасливе кохання». У 1884 році відбував педагогічні курси в м. Новозибкові (нині – Брянської обл.), які йому не вдалося закінчити через призов до війська (1885–1890). Служба проходила спершу на Чернігівщині, а потім в Воронежі, де М. Кононенко познайомився зі своєю майбутньою дружиною Таїсією Сафоновною, росіянку, що вивчила українську мову і стала вірним другом письменника. У війську М. Кононенко записував солдатський фольклор, свої враження від солдатчини залишив у творах «Хохол», «Злодій», «На побивку».

Певний час М. Кононенко жив в Одесі, де за один рік надрукував чотири оповідання в «Одесских новостях» (1890). Із 1891 року працював в управлінні

Південно-Західної залізниці (Київ), з 1913-го – у Лубнах, у 1916–1921 роках – у Полтаві. Підтримував дружні стосунки з Київською старою громадою, 1982 року ввійшов до керівного складу організованої В. Антоновичем та В. Науменком Ради Всеукраїнської загальної організації на посаді секретаря, був активним членом Братства Тарасівців, літературного гуртка «Плеяда». Тому з 1893 року за М. Кононенком було встановлено негласний нагляд поліції. У 1905 році його заарештували, й до 1914 року він також постійно перебував під наглядом поліції. Останні роки життя М. Кононенка мали трагічний характер. У 1919 році його знову заарештували. Невдовзі він захворів на сухоти. Помер 11 червня (за іншими даними – 14-го) 1922 року в с. Нові Санжари на Полтавщині в шкільному будинку для вчителів.

Активну творчу діяльність М. Кононенко розпочав 1885-го року, видавши першу збірку поезій «Ліра». Друкувався в альманахах («Українська муза», «Акорди», «Розвага», «Досвітні вогні» та ін.) та періодичних виданнях («Зоря», «Літературно-науковий вісник», «Правда», «Дзвінок», «Буковина», «Рада» та ін.). Тут було вміщено деякі фольклорні та етнографічні матеріали М. Кононенка – «Оповідання про Т. Шевченка» (З народних уст) («Зоря, 1892, № 5»), «Пісня лірника про Соцького. Записав з слів лірника М. Ш-ко» («Зоря», 1895, № 13), «Панщина (Народна пісня)» («Рада», 1909, ч. 40). Частина народних повір'їв, казок та переказів, записаних М. Кононенком у Прилуцькому повіті, опублікував Б. Грінченко в другому томі «Етнографических материалов...» (Чернігів, 1896, с. 314, 324, 329–332). У рукописних фондах ІЛ та ІР НБУВ також зберігаються фольклорні матеріали М. Кононенка – «Воспоминания и анекдоты о Т. Шевченко, записанные с народных уст» (ІР НБУВ, ф. І, 1866, 19 с.), «Багатий Марко» та інші етнографічні матеріали, записані в Чернігів., Полтавській губ.» (ІР НБУВ, ф. 170, № 560, 16 арк.), «Загадки, опис весільного обряду, список прислів'їв і різних висловів та ін.» (ІЛ, ф. 44).

М. Кононенко – автор семи збірок віршів, поем, балад, віршованих казок: «Ліра» (1885), «Струна» (1908), «Хвилі» (1–5 т., 1917–1918). Для частини поетич-

них та ліро-епічних творів характерні народнопоетичні мотиви, образи, стилістика («Баю, баю», «Пісня над коліскою сина», «Як я була маленька», «Сама собі», «Відьма», «Сирота», «Княгиня-кобзар», «Суд розбишацького отамана Телепня», «Покута»), поєднання літературних і фольклорних текстів («Кобзар»), розробка тем літературно-фольклорного походження («Дума про Саву Чалого», «Маруся Чурай»), переробка пісень літературного і фольклорного походження (цикл «Нові пісні на стародавній голос») тощо. Вірші «За нелюбом» і «Вечір» («Сховалось сонце за горою») стали народними піснями. Сучасні літературознавці [10; 11; 12; 13] називають М. Кононенка «поетом народних традицій». Із віршованими казками М. Кононенка («Москаль, змії та царівна», «З Богом не змагайся» (інша назва – «Багатий Марко»), «Син Напоминай», «Коваль та однооке лихо»), як і з відомими творами цього жанру І. Франка, І. Манжури, Б. Лепкого, Б. Грінченка, пов'язані подальші кроки формування української літературної віршованої казки в післяромантичну епоху. З прозових творів М. Кононенка відомі казка «Рятуї», оповідання «Злодій», «Вихрестка» (усі – 1892), нарис «На Шевченковій могилі» (1894), повісті «Між народ» (1894), «На селі» (1898), «Буденне життя» (1902). Він – автор дослідження «Психологія українського патріотизму», полемічної статті «Чайченко і Франко» («Зоря», 1891, № 20), майже 20 рецензій на книжки таких авторів, як М. Кондратенко, Г. Кернеренко, Ф. А. Костенко, В. Чайченко (Б. Грінченко), М. Коцюбинський та ін. В останні роки життя М. Кононенка популяризував кооперативний рух та опублікував книгу «Кооперативи Лубенського повіту (Історико-статистичне й економічне обстеження кооперативних об'єднань і товариств)» (1914), публіцистичні статті «До селян», «Про монархію та демократичну республіку» (обидві – 1917 р.) та ін. Цінними є спогади М. Кононенка, написані в 1918–1919 роках, що розповідають про життя і творчість автора та його видатних сучасників – Л. Глібова, О. Кониського, П. Куліша, М. Лисенка, М. Міхновського, В. Науменка, В. Антоновича та ін.

Коваленко Григорій Олексійович [крипт. І псевд.: К. Вільний, Грицько Коваленко, Гр., Г. К. та ін.; 24.01(05.02).1868,

с. Липняки, тепер у складі смт Барішівка Київської обл. – 15.12.1937, м. Полтава] – український письменник, літературознавець, етнограф, фольклорист, художник, редактор, публіцист, видавець, громадський діяч, лікар. Народився в заможній сім'ї. Після закінчення в 1886 році Полтавської фельдшерської школи служив земським фельдшером у Переяславському повіті, де захопився збиранням етнографічних матеріалів, зокрема з народної медицини. Б. Грінченко опублікував в етнографічних збірниках понад 60 замовлянь та лікарських порад (Чернігів, 1896, т. 2), 5 пісень (Чернігів, 1898, т. 3). В АНФРФ ІМФЕ та фондах Інституту літератури НАН України зберігаються його записи – «Пісні (без мелод.): Побутові, розбійницькі» (АНФРФ ІМФЕ, ф. 1-к 2/16, 1885, 6 арк.), «Маруся Богуславка та інші думи» (ІЛ, ф. 70).

У 1890–1895 роках працював при клініці Московського університету. У 1896–1905 роках – секретар Чернігівської міської управи, активний діяч Чернігівської громади. З 1905 року жив у Полтаві, працював секретарем міської думи, створив і очолив полтавську «Просвіту». Один з організаторів і редакторів (1905–1906) журналу «Рідний край», видавець і редактор медично-природничого журналу «Життя і знання» (1913–1914). З 1891 року друкувався в журналах «Этнографическое обозрение» («О народной медицине в Переяславском у. Полтавской губ.»), «Зоря» (Чудодійна криниця), «Киевская старина» («Жизнь украинского этнографа С. Д. Носа», «Евгений Гребенка», «З життя Тараса Шевченка»), «Літературно-науковий вісник» («Народні пісні. Оповідання»). Писав вірші, оповідання, п'єси – збірки «Правдиве слово» (1896), «Оповідання з історії українського народу од найдавніших до нових часів» (1907), «Жарти життя» (1911), «Вишнівська справа» (1913), «Колядники», «Ворожка» (обидві – 1917), «В дні журби і печалі» (1918), «Яцько і Стецько» (1922), «У сонячній країні» (1927) та ін. У рукописах залишилися повісті «Тур і Сокіл», «Дажбожі діти» (1919), «Над Десною» (1936), роман «Юрко Соколенко» (1937) та ін. Переклав частину поеми «Фауст» Й. В. Гете (опубл. 1968). Г. Коваленко залишив велику спадщину творів образотворчого мистецтва (май-

же 100 картин та ілюстрацій), частина з них зберігається в Чернігівському літературно-меморіальному музеї – заповідникові М. Коцюбинського.

У добу УНР Г. Коваленко викладав у медичному технікумі, видавав і перевидавав свої книги: «Людина і громада» (1917), «Оповідання з української історії» (1918), «Григорій Сковорода» (1919). У серпні 1937 року заарештований як «учасник і організатор підпільної контрреволюційної націоналістичної організації» і 15 грудня цього ж року розстріляний у Полтаві.

Коновал Іван Омелянович [літ. псевд. Іван Вороньківський; 1875–1925] – український письменник, педагог, громадський діяч, збирач народної творчості. Освіту здобув самотужки, працював у сільській школі, писав вірші. За прогресивні ідеї та співчуття народу І. Коновала заарештували й заборонили йому працювати в школі. У 1901–1918 роках жив у Чернігові, працював коректором, секретарем «Земского сборника Черниговской губернии». Був у дружніх стосунках із М. Коцюбинським, Б. Грінченком, В. Самійленком та іншими письменниками. Автор поетичних збірок «Зіронецька», «Вірші» (обидві – 1904), п'єси «Без допомоги» (1905). На творах відчутні фольклорні впливи (балада «Закляте озеро»), а також творчості Т. Шевченка, І. Манжури, П. Грабовського, С. Руданського. Однак письменник намагався бути самотнім художником слова.

І. Коновал записував фольклорні твори на Чернігівщині та Київщині. Кілька легенд та переказів Б. Грінченко опублікував у збірнику «Из уст народа» (Чернігів, 1900, с. 149, 196–198, 346–347). В АНФРФ ІМФЕ зберігається збірник І. Коновала «Проти Івана так як у полудень». Пісні (без мелод.) обрядові, побутові, родинні і ін.» (АНФРФ ІМФЕ, ф. 28-3/147, 1899, 28 арк.). На сторінках «Земского сборника Черниговской губернии» (1902) опублікував статтю «К вопросу о сохранении памятников народного творчества». П. Тичина присвятив доньці І. Коновала вірш «О панно, Інно, панно Інно...» (1915).

Романова Одарка Іванівна [псевд. Одарка, О. Романенко; 16.03.1853, с. Сальне Ніжинського повіту на Чернігівщині – 14.02.1922, с. Китаєво на Київщині] – українська письменниця, авторка ліричних пісень, балад, поетичних казок,

оповідань, збирач фольклору, писати вірші почала 1887 року, друкувалася в альманахах («Акорди», «Розвага», «Українська муза» та ін.), періодичних виданнях («Зоря», «Літературно-науковий вісник», «Рідний край», «Сяйво», «Молода Україна»). Авторка збірки «Пісні, думки, легенди» (1896), казок, які друкувалися в журналі «Дзвінок» (з 1895 р.). Жила в Києві, була в близьких взаєминах з родинами Старицьких, Лисенків, Косачів, захоплювалася народною творчістю. Деякі із записаних нею легенд, казок, повір'їв, загадок, народних ігор друкувалися в «Молодій Україні» та етнографічних збірниках Б. Грінченка (Чернігів, т. 4, с. 32, 170–173, 191–192, 208–210, 256–260, 272–283, 326–327, 341–346). Частина народних записів О. Романової зберігається в АНФРФ ІМФЕ (ф. 28-4/535) та ІР НБУВ (ф. 122, № 15, I, 7392).

Захоплення народною поезією, як відзначала О. Таланчук [16], мало найбільший вплив на формування індивідуального стилю О. Романової-письменниці. У своїх творах вона часто використовувала казкові образи (вірші «Весілля Мороза», «Сватання Мороза»), сюжети народних легенд («Як у нас на селі появились знахарі», «Перепет і Перепетиха», «Легенда про Черногуза»); сама створила казки для дітей за фольклорними зразками («Черствий пиріжок», «Про те, як Петро Петрович Золоте пір'ячко з Квочкою Кукуріківною та Котиком-Буркотиком на село мандрували»).

У жанрі поезії проявила себе як лірик народнописенного складу. Її ліричні вірші «Де ти?», «Пісня кохання» покладені на музику М. Лисенком, а романс «Літня ніч» («Нічко лукавая...») виконується як народна пісня. Частина творчого доробку О. Романової зберігається в ІР НБУВ («Івашко», «Баба Марина», «Віковічна кріпачка» та ін. (ф. 122, № 2, 408 арк.), Пісні, думки, легенди (ф. 122, № 1, 80 арк.) та ІЛ НАН України («Поезії», ф. 35). Розробляла фольклорні мотиви, і не лише українські, а й світові («Лінг-Лунг», «Мов струни арфи», «Згода»).

Кобринська (дівоче прізвище – Озаркевич) *Наталія Іванівна* (псевд. і крипт. – Н. К., Наталія з Озаркевичів, К., Заркевич О., Струтинська Анна та ін.; 08.06.1855, с. Белелуя, тепер – Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. – 22.01.1920,

м. Болехів тієї ж області) – українська письменниця, збирачка й дослідниця фольклору, громадська діячка жіночого руху в Галичині, походила з висококультурної священницької родини Озаркевичів. Її дід Іван Озаркевич був визначним культурним діячем, меценатом, аматором театру, знавцем і шанувальником народної творчості.

Під керівництвом батька, з допомогою братів одержала домашню освіту, слухала лекції в Цюрихському університеті (1887). Цікавість Н. Кобринської до народної творчості підтримував її чоловік Теофіл Кобринський (1848–1882), співак і композитор, за якого вона вийшла заміж 1874 року.

Значний вплив на розвиток фольклористичної діяльності Н. Кобринської мало особисте знайомство з І. Франком (1883) та Ф. Ржегоржем (1884). Вона захопилася етнографією, вивчала народні звичаї гуцулів, записувала усну творчість. Частина цих записів опубліковано у збірнику Б. Грінченка «Із уст народа» (Чернігів, 1901, с. 26–27, 37, 52, 147–148, 152, 155, 160) та у праці О. Дея «Спілкування митців з народною поезією» (К., 1981, с. 88–119).

До літературної творчості Н. Кобринську спонукав О. Терлецький. З 1883 року друкувалася в журналах «Зоря», «Літературно-науковий вісник», газетах «Буковина», «Діло», «Промінь», «Неділя», «Каменярі», ілюстрованих календарях товариства «Просвіта». Основні збірки – «Дух часу» (1898), «Казки» (1904), «Ядзя і Катруся» та інші оповідання (1904).

Частина своїх оповідань Н. Кобринська називала «образками з життя» («Шумінська», «Пан суддя»), «казка народна» («Чудовище»), «за народними казками і оповіданнями» («Відьма»), «казка» («Брати»), підкреслюючи їх народну основу. Свої думки про співвідношення таких категорій, як індивідуальний стиль письменника і його народність, про поетику фольклору та проблему його трансформації в літературній творчості висвітлила у статтях «Український бандурист» (1906), «Символізм в народній пісні» (1905), ««Не ходи, Грицю, на вечорниці» (драма М. Старицького і народна пісня)» (1911).

Письменниця вважала, що неможливо «піднести себе, свою і народну індивідуальність до висоти європейської культу-

ри», «не навчившись берегти прикмети нашої питомої вдачі, не навчившись дійсно справді “бути собою”». Радила «не шукати чужих богів», «не відриватися від кореня», не губити «ціхи нашої народної творчості».

Вона залучила до народознавчої співпраці О. Кобилянську, Є. Ярошинську та інших письменників. Була співробітником чеської енциклопедії – «Наукового словника Отта» (з 1888-го), збирала за посередництвом Ф. Ржегоржа для празького музею цінні народні гуцульські вироби, українські книжки, брала участь у роботі XI Археологічного з'їзду в Києві (1899). Організувала у Станіславі (нині – Івано-Франківськ) «Товариство руських жінок» (1884), яке ставило собі за мету поширення освіти серед жінок, проведення вечорів, театральних вистав, видання книг і часописів. За її участю вийшли жіночі альманахи «Перший вінок» (1887) та «Наша доля» (1893–1896, три випуски). Перу Н. Кобринської належить ряд публіцистичних статей, присвячених жіночому рухові («Про первісну ціль Товариства руських жінок в Станіславі, зав'язаного 1884 р.», «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах», «Про рух жіночий в новіших часах», «Заміжня жінка середньої верстви»), кілька літературно-критичних праць («Ніцшеанські мотиви», «Про «Нору» Ібсена», «Август Стріндберг», «Філістер») та спогадів («У Нечуя», «Із подорожі по Україні»). Опубліковано частину її листів до І. Франка, М. Павлика, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, І. Нечуя-Левицького, Олени Пчілки, Ганни Барвінок, О. Кобилянської, Є. Ярошинської. І. Франко [18, с. 191–193] високо цінував літературну творчість і громадську діяльність Н. Кобринської, називаючи її «піонеркою жіночого руху».

Педагогічна і збирацько-фольклористична діяльність *Івана Івановича Зозулі* [псевд. Іван Спілка; роки народження і смерті невідомі] – українського громадського діяча, учителя, письменника, збирача народної творчості, також припадає на кінець XIX – початок XX ст. Жив і працював на Харківщині. Разом з Б. Грінченком і О. Катренком в юнацькі роки входив до Харківської української громади (80–90-ті роки XIX ст.).

Збирав і публікував фольклорні матеріали. Народне оповідання «Коропів

хутір» опублікував у журналі «Киевская старина» (1889, т. 5–6, с. 604–607), інший запис І. Зозулі – «З народних уст» зберігається в архіві «Киевской старины» (ІР НБУВ, ф. 112, № 47, 12 арк.). У «Читальні» (Львів, 1894, № 1, 18, 19) вміщені записи І. Зозулі «Святий вечір і Різдво на селі», «З народних уст». Частина фольклорних записів І. Зозулі опублікована Б. Грінченком в «Этнографических материалах...» (Чернігів, 1896, т. 2, с. 62–63, 93, 141–142, 171–173, 200–201, 214–215, 233, 240, 243–244, 299, 301; Чернігів, 1898, т. 3, 11 №№), інша – зберігається в АНФРФ ІМФЕ («Пісні (без мелод.): Колядки, щедрівки, солдатські, любовні, історичні, жартівливі. Анекдоти, приказки. Записано в Харківській області, б/д, ф.1-к.2/40, 16 арк.»). За народними мотивами писав оповідання і повісті.

І. Зозуля публікувався в журналах «Зоря», «Киевская старина», «Дзвінок». Три оповідання з народного життя, опубліковані в журналі «Зоря» (1888), відзначив І. Франко у своєму «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (т. 41, с. 440). Рукописні оповідання і повісті І. Зозулі зберігаються в архівах журналів «Зоря» («Бавовна», 1893; «Запорожці визволяють своїх братів з неволі»; «Мати. Образок з життя»; «Микита Бурлей. Правдиве оповідання», 1891; «Переселенець», 1893; «У каплиці. Етюд», ІЛ, ф. 61), «Дзвінок» («В Червонім яру», «Скло», «Старий собака», «Товариші», «Цукор», ІЛ, ф. 76), архіві «До історії нової української літератури» («Нелюба невістка. Зразок з життя», 1918, ІЛ, ф. 119) та «Канцелярії Київського окремого цензора» («Дід Микита», «Козача помста», «Колись і тепер», «Правдиве оповідання», «Сербська пісня», «У чужому краї», «Чотири сини та скринька», ІЛ, ф. 70).

Отже, українські письменники залишили помітний слід в історії національної фольклористики кінця ХІХ – початку ХХ ст., збираючи й досліджуючи уснопоетичні зразки та популяризуючи їх у своїй творчості.

Література

1. *Вертій О.* Народні джерела психологізму драматургії Марка Кропивницького / *О. Вертій* // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 1. – С. 3–12.

2. *Вороний М.* Марко Кропивницький // Духові криниці: Хрестоматія з української літератури / упоряд. Г. Семенюк, П. Хропко. – К., 1997. – Ч. 1.

3. *Вороний М.* Марко Кропивницький // *Вороний М.* Твори. – К., 1989. – С. 315–316.

4. *Єфремов С.* Кропивницький і Грінченко / *С. Єфремов* // Русское багатство. – 1910. – Кн. 8.

5. За сто літ. – 1928. – Кн. 3. – С. 148.

6. Зоря. – 1883. – Чис. 13. – С. 217.

7. *Кінько А.* Народна пісня у творчості М. Л. Кропивницького // *М. Л. Кропивницький.* Збірник статей, спогадів і матеріалів. – К., 1955. – С. 130–143.

8. *Наумовська О. В.* Фольклористична спадщина Михайла Драгоманова: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / *О. В. Наумовська* / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 18 с.

9. *Олена Пчілка М.* Кропивницький як артист і автор // Літературно-науковий вісник. – 1910. – Т. 51. – Кн. 8. – С. 241–253.

10. *Онищенко Т. В.* Літературна творчість Мусія Кононенка: проблематика і поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 – укр. л-ра. – К., 2002. – 20 с.

11. *Погребенник В.* «Він був країни вірний син, коханець волі...» // *Кононенко М.* Хвилі. – К., 1994. – С. 5–20.

12. *Погребенник В.* Поет народних традицій (з нагоди 130-річчя від дня народження Мусія Кононенка) // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4. – С. 24–29.

13. *Ротач П.* Мусій Кононенко: Доля, творчість, пам'ять // *Кононенко М.* Спогади. – Полтава, 1998. – С. 3–18.

14. *Сапеляк О. А.* Українська етнографія в діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка: автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.05 / *О. А. Сапеляк*; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Л., 1998. – 18 с.

15. *Сокіл Г.* Фольклористична діяльність О. Роздольського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / *Г. Сокіл*; Львів. ун-т ім. І. Франка. – Л., 1996.

16. Українська література у портретах і довідках. Давня література – література ХІХ ст. / за ред. С. П. Денисюка, В. Г. Дончика, П. П. Кононенка та ін. – К.: Либідь, 2000. – С. 272–273.

17. *Франко І.* «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького // *Франко І.* Зібрання творів: у 50 т. – К., 1980. – Т. 27.

18. *Франко І.* Твори: у 20 т. – К., 1955. – Т. 16. – С. 191–193.

19. *Шубравська О. М. Л.* Кропивницький і фольклор // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 2. – С. 50–56.

Скорочення

АНФРФ ІМФЕ – Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

ІЛ – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

SUMMARY

The Ukrainian writers left their marks on the history of the late XIXth – early XXth centuries' national folklore by way of collecting and examining the folkloric samples and popularizing them in their creative work. At that time the Ukrainian folklore studies advanced to a marked degree, occupied a notable place among the European humanities and were a quite new stage in studying the traditional culture and way of life of Ukrainian people. Along with such titans and uncommon thinkers as V. Hnatiuk, B. Hrinchenko, M. Hrushevskiy, M. Drahomanov, A. Krymskiy, M. Sumtsov, Lesia Ukrainka and I. Franko, a significant contribution to the history of Ukrainian culture, and particularly folklore studies, has also been made by such writers as M. Kropyvnytskyi, M. Kononenko, I. Konoval, I. Zozulia, Odarka Romanova, N. Kobrynska and others. The article highlights the place of folk art in their lives and works. The article deals with a role of folklore in their lives and activities. Marko Kropyvnytskyi worked as a director, actor and an organizer of theatre work, as well as collected and published the folk records in the Borys Hrinchenko *From the Mouth of People* (Chernihiv, 1901, pp. 52–53, 60, 61–62, 72). Musii Kononenko is known as a poet, prosaist, political essayist, literary critic and student of folklore. He published his folkloric records in the editions *Zoria*, *Rada*, in the 2nd volume of Borys Hrinchenko's *The Ethnographical Materials...* (Chernihiv, 1896, p. 314, 324, 329–332). A part of the M. Kononenko records is kept in the Institute of Manuscripts at the V. Vernadskyi National Library of Ukraine and in the Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Hryhorii Kovalenko was a Ukrainian writer, literary critic, ethnographer, folklorist, painter, editor, political essayist, publisher, public figure and a physician. He collected and published ethnographical materials on folk medicine, as well as songs and *dumas*. Ivan Konoval, a Ukrainian writer, teacher and public figure, recorded the folkloric works in Chernihivshchyna and Kyivshchyna. His records were published in the B. Hrinchenko collection *From the Mouth of People* (Chernihiv, 1900, p. 149, 196–198, 346–347) and kept in the archives of the IASFE. Odarka Romanova is known as a Ukrainian writer, an author of lyric songs, ballads, poetical tales, stories, as a collector of folklore. Her records were published in *Young Ukraine* and ethnographical collections of B. Hrinchenko, and also kept in the IASFE archives. Nataliya Kobrynska was a Ukrainian writer, collector and student of folklore, public figure of women's movement in Halychyna. She studied the Hutsul folk customs, recorded and published folklore in the B. Hrinchenko collection *From the Mouth of People* (Chernihiv, 1901, p. 26–27, 37, 52, 147–148, 152, 155) and in the O. Dei work *Communication of Artists with Folk Poetry* (Kyiv, 1981, p. 88–119). Ivan Zozulia is known as a teacher, writer, public figure, collector of folklore. His folkloric records were published in the journal *Kyivan Antiquities* (1889, v. 5–6, p. 604–607), in Borys Hrinchenko's *The Ethnographical Materials...* (Chernihiv, 1896, v. 2, p. 62–63, 93, 141–142, 171–173, 200–201, 214–215, 233, 240, 243–244, 299, 301; Chernihiv, 1898, v. 3, 11 ##).

Keywords: Ukrainian folklore studies, Ukrainian writers M. Kropyvnytskyi, M. Kononenko, I. Konoval, I. Zozulia, Odarka Romanova, N. Kobrynska.